

10. Печенко І. Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві як предмет науково-педагогічного вивчення // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2006. – №3. – С10-17.
11. Поніманська Т. Дитина і соціум // Дошкільне виховання. – 2004. – №8. – С.4-6.
12. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: Навч. посіб. Для студентів педагогічних факультетів. – К.: Освіта, 1998. – 199с.
13. Становлення особистості. Кам'янець-Подільський:Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2007. – 212с.
14. Фельдштейн Д.И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития // Вопросы психологии. – 1998. – №1. – С.3-19.
15. Черепаня Н.І. Організаційно-педагогічні умови підготовки дітей до школи: Дис...канд. пед. наук . – Херсон, 2006.– 194 с.
16. Якса Н.В. Социально-педагогический словарь. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2007. – 197с.: ил.

**Панченко С.П.,
м. Глухів**

КРИТЕРІЙ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ БАТЬКІВ З ДІТЬМИ

В статтє виделяютьсѧ информационый, мотивационый, практический компоненты, их критерии, показатели, уровни сформированности готовности учителей школ для проведения эффективной профилактики жестокого обращения родителей с детьми.

В Україні перед загальноосвітніми закладами ставиться важливе завдання забезпечити захист прав дітей, а особливо від жорстокого поведження. Для цього необхідно, щоб шкільне виховуюче середовище забезпечувало охорону дитини від усіх форм дискримінації, сприяло соціальному, духовному, моральному благополуччю, здоровому фізичному і психічному розвитку дитини.

Питанням захисту прав дітей, зокрема, в освіті, займалися Н. Агаркова, Л. Волинець, І. Зверева, А. Капська, І. Ковчина, Г. Лактіонова, В. Оржеховська, І. Пеша, В. Ролінський, І. Трубавіна, Н. Щербак. Право на захист від жорстокого поведження отримало найбільш виразне викладення у Конвенції про права дитини 1989 року, яка була ратифікована до 1997 року 191 країною і, таким чином, стала найбільш широко прийнятим документом про права людини в історії. Згідно з Конвенцією (Стаття 19.1.), Україна зобов'язана здійснювати повний спектр політичних, громадських, соціальних, економічних та культурних прав дитини. Уряд визнав право всіх дітей на найвищий рівень забезпечення захисту від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поведження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [1].

Для того, щоб допомогти дітям вирішувати проблеми, з якими вони можуть зіткнутися, зокрема, насильство, буллінг, нещасні випадки, алкоголізм, наркоманію, небажані або небезпечні статеві зв'язки тощо, їм потрібні навички самозахисту, інформація про права, підтримку та соціальні послуги. Важкі наслідки жорстокого поводження з дитиною шкільного віку можна відвернути, якщо своєчасно виявляти та попереджати подібні дії, що можливо за умов створення сприятливого соціально-виховуючого середовища.

Школа повинна дати дітям не тільки стандартний рівень знань, вмінь та правильно виховати, але шляхом впровадження в життя різноманітних соціально-педагогічних заходів зобов'язана підтримувати на належному рівні всі аспекти їх здоров'я. Отже, завдання, що стоять перед педагогами загальноосвітньої школи, полягають у тому, щоб забезпечити якнайбільшій кількості дітей, а в ідеалі всім, захист від жорстокого поводження завдяки створенню соціально-виховуючого середовища з гуманними взаємовідносинами, поглибленню соціально-правової обізнаності батьків та дітей, формуванню високої батьківської компетентності. Значну роль в запобіганні жорстокості відіграє систематична соціально-педагогічна просвіта вчителів як суб'єктів соціально-виховуючого середовища. Для помітного покращення стану дітей необхідно забезпечити ґрунтовне ознайомлення вчителів з проблемою та способами її розв'язання. Лише підготовлена людина зможе ефективно здійснювати захист дитини, не поглиблюючи проблему.

Дослідження, проведені науковцями, факти, що оприлюднюються в ЗМІ, дають підстави вважати, що не всі учні ознайомлені зі своїми правами, особливо з такими, як право на захист від жорстокого поводження, право на повагу, виховання та життя в родині тощо [2, 3]. З цими правами їх можуть ознайомити вчителі. Але на практиці спостерігається проблема щодо готовності вчителів до соціально-педагогічної профілактики для того, щоб максимально та ефективно діяти на користь дітей.

Ціль нашої роботи визначити, за якими критеріями, показниками ми зможемо визначити рівень готовності вчителів до здійснення профілактики жорстокого поводження батьків з дітьми та, як наслідок, спрогнозувати ефективність соціально-педагогічної діяльності школи щодо запобігання жорстокості.

З цією метою нами були розроблені критерії та визначені рівні сформованості готовності вчителів до захисту дітей, за якими ми змогли виявляти ефективність профілактичної роботи щодо запобігання жорстокого поводження з ними. Наступність і перспективність у формуванні педагогічних основ соціально-правової освіти вчителів передбачає етапність переходу з однієї сходинки розвитку на іншу, збагачення їх як особистостей, спроможних впроваджувати у практику здобуті знання щодо профілактики жорстокого поводження з дітьми.

Визначаючи готовність вчителів до профілактичної роботи щодо захисту дітей від жорстокого поводження, на нашу думку, доцільним є врахування рівнів сформованості кожного із компонентів: *інформаційного, мотиваційного, практичного*.

Для передачі соціально-правових знань, в ході соціально-профілактичної роботи стосовно попередження жорстокого поводження з дітьми, вчитель повинен знати основи законодавства, їх доцільність, призначення та використання. При цьому слід сказати, що соціальні педагоги та вчителі повинні мати певну підготовку у сфері

соціально-правової роботи з учнями та батьками, а для цього важливо, щоб законодавчі акти викликали в них усвідомлення необхідності і розуміння того, для чого потрібні такі знання. В іншому випадку вони вбачатимуть у законодавчих документах лише певну інформацію, якою не завжди можна скористатися у житті. Тому в роботі ігноруватиметься або не звертатиметься увага на цінність такої інформації.

Ми вважаємо, що високий педагогічний вплив соціально-правових знань спостерігається не в кожному акті взаємодії між людьми, дітьми та батьками, школярами та вчителями. Для того, щоб людина була здатна відчувати необхідність оволодіння такими знаннями, вміла реалізувати їх на практиці, їй необхідно мати певний запас інформації, належний рівень знань основної законодавчої бази стосовно прав дітей та вміти застосовувати це у повсякденному житті.

Нехтування знаннями про особливості законодавчих документів, про їх вплив на суспільство та на життя людей можуть призвести до ігнорування елементарних правил поведінки. Тому одним із критеріїв сформованості інформаційного компоненту, на нашу думку, виступає рівень знань соціального педагога, вчителя про права, відображені у міжнародному та українському законодавстві, при якому передбачається достатнє володіння інформацією про соціальні права дітей в сім'ях. Оскільки питання захисту дітей від насильства в сім'ї, а також від будь-якого жорстокого поводження знаходиться ще в стані розробки, і неповністю усвідомлено всіма учасниками навчально-виховного процесу, а також складністю, прихованістю даної проблеми, виникає необхідність у детальному вивченні не лише законодавчої бази, але й самої проблеми. Обов'язково повинна звертатися увага на причини або фактори, що зумовлюють виникнення та прояв жорстокості у відносинах батьків з дітьми. Знання наслідків жорстокості, що виникають та негативно впливають на навчання, виховання та все подальше життя дитини може зумовити небайдужість та усвідомлення нагальної необхідності вирішення даної проблеми. Закономірно у вчителя виникає потреба вміти помічати, а отже й знати фактори небезпеки, ознаки різних видів жорстокості, за якими ми можемо віднести дитину до групи ризику, та проводити з даною сім'єю більш точну профілактично-попереджувальну роботу або допомогти дитині та родині подолати наслідки неадекватного відношення до дитини, адже це може бути зумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Рівень знань учителів можна визначити безпосередньо через їх судження.

Результатом процесу пізнання можуть виступати вміння соціальних педагогів, класних керівників відтворювати соціально-правові знання, порівнювати, узагальнювати деякі положення, встановлювати аналогії, займатися самостійною пізнавальною діяльністю. Порівнюючи, вони мають вичленити основні ознаки дії, процесу, знань для порівняння, виявлення схожості й відмінності, для зіставлення і протиставлення. Такі розумові операції сприяють умінню аналізувати різні процеси і явища на соціально-правовому полі та застосовувати їх в ході профілактичної роботи.

Процес узагальнення базується на виокремленні найсуттєвіших ознак і спрямований на вміння аналізувати окремі статті законодавчих документів, виділяти головне, порівнювати і абстрагуватися. Це – показник самостійної пізнавальної діяльності, коли вчитель застосовує на практиці засвоєну інформацію з метою

розв'язання проблемних ситуацій. У цьому контексті необхідно звернути увагу на самостійність вчителів під час виконання певних завдань. На даному етапі необхідна допомога з боку соціального педагога, тому що саме ці результати впливають на рівень сформованості у вчителів знань, які дозволяють успішно здійснювати соціально-правовий захист дитини від жорстокого поводження.

Ми вважали за доцільне виділити три критерії *інформаційного* компоненту: володіння нормативно-правовою базою щодо прав та захисту дітей від насильства та жорстокого поводження; знання факторів ризику, видів та індикаторів жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; усвідомлення наслідків жорстокого поводження з дітьми в сім'ї.

Дослідження інформаційного компоненту дозволили нам виділити рівні сформованості знань про проблему, міжнародні та українські правові документи щодо захисту дітей від жорстокого поводження та насильства. При поділі ми застосували традиційну градацію: високий (1), середній (2), низький (3) рівні сформованості (таблиця 1).

Для *високого рівня* сформованості інформаційного компоненту характерне володіння достатньо глибоким запасом знань змісту більшості міжнародних нормативно-правових документів та законодавчої бази України, факторів ризику, ознак, видів жорстокого поводження з дітьми в сім'ї та розуміння негативних наслідків.

Для вчителів *із середнім рівнем* сформованості характерне володіння знаннями загального характеру, лише основних нормативно-правових документів, знаннями деяких факторів ризику, ознак та видів жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, знаннями окремих негативних наслідків деяких видів жорстокого поводження.

Таблиця 1

Критерії сформованості інформаційного компоненту

Рівні сформованості	Володіння нормативно-правовою базою щодо прав та захисту дітей від насильства та жорстокого поводження	Б а л	Знання факторів ризику, видів та індикаторів жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	Б а л	Усвідомлення наслідків жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	Б а л
Високий	Знають зміст більшості міжнародних нормативно-правових документів та законодавчу базу України	4	Виділяють більшість факторів ризику, видів та ознак	4	Розуміють негативні наслідки жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	4
Середній	Знання змісту лише окремих основних документів	3	Виділяють декілька факторів ризику, деякі ознаки та основні види	2	Знають окремі негативні наслідки деяких видів жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	3
<i>Низький</i>	<i>Знання безсистемні, епізодичні</i>	2	<i>Виділяють найбільш поширені фактори, окремі ознаки та види</i>	1	<i>Знають факти що набули розголосу в ЗМІ</i>	2

Низький рівень сформованості досліджуваної якості характеризується відтворенням епізодичних, безсистемних знань лише про існування деяких документів, змісту яких майже не знають; вмінням виділяти найбільш поширені

фактори ризику, окремі ознаки та види жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; знань фактів, наслідків дуже жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, що набули розголосу в ЗМІ.

Для зручності користування, зокрема, експертної оцінки та самооцінки сформованості інформаційного компоненту соціально-правових знань щодо проблеми захисту дітей від жорстокого поводження ми представили всі критерії у таблиці 1 та надали кожному з них оцінку, що відповідає трьом рівням: 4 бали – високому рівневі, 3 бали – середньому, 2 бали – низькому рівневі.

Зручно співвіднести критерії сформованості інформаційного компоненту із дванадцятибальною шкалою оцінки, оскільки вчителі можуть мати різний рівень володіння окремими показниками. Вважаємо, що високому рівню сформованості інформаційного компоненту відповідає оцінка 10-12 балів, середньому 7-9 балів і низькому 4-6 балів.

Складовою частиною запобігання жорстокого поводження з дітьми є *мотиваційний* компонент, який визначає ставлення вчителя до профілактичної роботи, що зумовлює ефективну взаємодію і передачу набутих знань учням та батькам. Критеріями сформованості мотиваційного компоненту є: задоволення від профілактичної роботи щодо попередження жорстокого поводження з дітьми в сім'ї та усвідомлення важливості й необхідності здійснення школою профілактичної роботи щодо попередження жорстокого поводження з дітьми в сім'ї.

Високий рівень сформованості мотиваційного компоненту характеризується бажанням вчителя створити і вдосконалити виховуюче середовище, захоплюючим ставленням до вивчення та впровадження в життя соціально-правових знань щодо захисту дітей, здатністю отримувати насолоду від якісної профілактичної роботи щодо попередження жорстокості серед учнів та батьків, оцінкою її вкрай необхідною, наявністю стійкого інтересу. Вони не зупиняються перед труднощами, самостійно шукають шляхи їх подолання, проявляють ініціативу в створенні нових поліпшених життєвих ситуацій, використовуючи набуті уміння.

Для *середнього рівня* сформованості характерні: спокійне ставлення до виконуваної роботи щодо профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, вважають її можливою, стійке бажання відтворювати вже пройдені ситуації, поверховий інтерес.

Низький рівень характеризується байдужістю або відсутністю задоволення, робота щодо попередження жорстокого поводження з дітьми в сім'ї не викликає захоплення, вчителі вважають, що цією роботою повинні займатися інші спеціалісти та установи, інтерес відсутній або ситуативний, нестійке, короткочасне бажання набувати та передавати соціально-правові знання.

Показники сформованості мотиваційного компоненту та їх бальна оцінка показана у таблиці 2.

Таким чином, високому рівню цього компоненту відповідає оцінка 10-12 балів, середньому 7-9 балів, низькому – 4-6 балів.

Критерії сформованості мотиваційного компоненту

Рівні сформованості	Задоволення від профілактичної роботи щодо попередження жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	Б а л	Усвідомлення важливості та необхідності здійснення школою профілактичної роботи щодо попередження жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	Б а л
Високий	Захоплюються, з задоволенням займаються профілактичною роботою	6	Вважають вкрай необхідною, мають стійкий інтерес	6
Середній	Спокійно ставляться до виконуваної роботи	4	Вважають можливою, поверховий інтерес	4
Низький	Байдужість або відсутність задоволення, робота не викликає захоплення	2	Вважають що цією роботою повинні займатися інші спеціалісти та установи, інтерес відсутній або ситуативний	2

Цей компонент проявляється й через передачу знань учням, батькам, під час якого переживання, почуття, суб'єктивне ставлення особи до соціально-правових цінностей відтворюється на уроках, у позакласній та позашкільній роботі із школярами, батьківській просвіті.

Критеріями *практичного* компоненту виступають: володіння діагностичним інструментарієм; майстерність здійснення профілактичної роботи щодо запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; спрямованість соціально-педагогічної профілактики жорстокості у взаємовідносинах між батьками та дітьми; результати профілактики жорстокого поводження батьків з дітьми в сім'ї.

Високий рівень характеризуються тим, що вчителі вільно володіють різними технологіями, застосовують різноманітні форми та методи профілактики жорстокого поводження з дітьми; творчо виконують поставлені завдання, мають бажання самостійно шукати шляхи отримання знань та вмій, вчителі проявляють ініціативу у створенні нових поліпшених життєвих ситуацій, використовуючи набуті уміння, не зупиняються перед труднощами, беруть участь у конференціях, тренінгах, користуються Інтернетом, довідниками, збірниками законодавчих документів, науковими та фаховими виданнями. Спостерігається повна самостійність у доборі діагностичних методик та інтерпретуванні отриманих даних. Наявна систематична профілактична робота з батьками, учнями в навчальному та поза навчальному процесах, організовується взаємодія з громадськістю, іншими установами. Такі вчителі досягають значних результатів у профілактично-виховній роботі шляхом впливу, тобто передачі соціально-правових знань.

Середній рівень характеризується тим, що вчителі володіють частковими технологіями, використовують лише окремі форми та методи профілактики жорстокого поводження з дітьми; виконують завдання адаптивного, репродуктивно-творчого характеру; самостійно користуються діагностичними методиками, іноді, у складних випадках, необхідна допомога соціального педагога. Профілактична робота здійснюється несистематично, лише з деякими категоріями у навчальній та позанавчальній діяльності, лише для проведення окремих заходів та навчального процесу вчителі використовують методичні вказівки та розробки з фахових видань, звертаються за допомогою до літератури, енциклопедичних словників, законодавчих

актів; певні завдання виконують самостійно; іноді, за допомогою соціального педагога, досягають часткових результатів у профілактиці жорстокого поводження з дітьми.

Низький рівень сформованості практичного компоненту полягає у недосконалому впровадженні профілактичних технологій. Вчителі виконують завдання на репродуктивному рівні, необхідна значна допомога під час діагностування, профілактична робота здійснюється лише в межах навчальної програми, при виникненні перших труднощів бажання відтворити (а іноді і набувати) знання зникає, набуття знань здійснюється випадково та в межах навчального процесу, користуються методичними розробками, словниками. Вчителі виконують завдання із значною допомогою соціального педагога, результати профілактики незначні або відсутні.

Показники сформованості практичного компоненту та їх бальна оцінка подана в таблиці 3.

Таблиця 3

Критерії сформованості практичного компоненту

Рівні сформованості	Володіння діагностичним інструментарієм	Бал	Майстерність здійснення профілактичної роботи щодо запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї	Бал	Спрямованість соціально-педагогічної профілактики жорстокості у взаємовідносинах між батьками та дітьми	Бал	Результати профілактики жорстокого поводження батьків з дітьми в сім'ї	Бал
Високий	Повна самостійність у доборі методик та інтерпретуванні отриманих даних	3	Творчій, різні технології, застосовуються різноманітні форми та методи. Свідомий, самостійний пошук інформації.	3	Наявна систематична профілактична робота з батьками, учнями в навчальному та поза навчальному процесах, організовується взаємодія з громадськістю, іншими установами	3	Значні	3
Середній	Часткова самостійність, у складних випадках необхідна допомога	2	Адаптивний, часткові технології, використовують лише окремі форми та методи. Лише для проведення окремих заходів та навчального процесу	2	Профілактична робота здійснюється несистематично, лише з деякими категоріями	2	Часткові	2
Низький	Необхідна значна допомога	1	Репродуктивний, технології впроваджуються недосконало. Набуття знань здійснюється випадково	1	Профілактична робота, лише в межах навчальної програми	1	Незначні	1

Як бачимо, високому рівню сформованості практичного компоненту відповідає оцінка 10-12 балів, середньому рівню 7-9 балів, низькому – 4-6 балів.

Розроблена методика діагностики сформованості готовності вчителів до соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження батьків з дітьми дає змогу констатувати рівні підготовленості вчителів до соціально-педагогічного захисту учнів та передбачити ефективність попереджувальної роботи в умовах соціально-виховуючого середовища.

Подальшу роботу стосовно покращення соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження батьків з дітьми ми плануємо в розробці програми для вчителів з елементами тренінгу “Запобігання жорстокого поводження з дітьми”, яка б дозволила підвищити рівень готовності вчителів до соціально-педагогічного захисту учнів та збагатила їх досвід щодо методів, форм та засобів профілактики.

Л і т е р а т у р а

1. Інформаційний вісник. Вища освіта / К.Б. Левченко, О.А. Удалова, І.М. Трубавіна, Л.Г. Ковальчук. – К., 2006. – № 18.
2. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми. Навчально-методичний посібник. За редакцією Левченко К.Б., Трубавіної І.М. – К.: Юрисконсулт. – 2005. – 453 с.
3. Ковчина І.М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 373с.

*Пріма Р.М.,
м.Луцьк*

КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ СУТНІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФЕНОМЕНА „ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ”

У статті подається компонентно–структурний аналіз сутнісної характеристики феномену „професійна мобільність учителя школи І ступеня” крізь призму професіоналізації.

В умовах глобалізації суспільного розвитку зростає потреба в активних, конкурентоспроможних, динамічних, творчих, демократичних, толерантних особистостях, самодостатніх і самореалізованих, спроможних оптимально адаптуватися до сучасного мінливого інформаційного світу, які усвідомлюють свою роль у трансформації суспільства та необхідність мобільно реагувати на зміни.

Система освіти суттєво впливає на інтенсивність мобільності як найбільш дієве джерело становлення професійної мобільності. Професійна мобільність учителя як виключно важлива у структурі його особистісних якостей (Д’яченко М., Кандибович Л., Курлянд З., Мітіна Л. та ін.) небезпідставно пов’язана з внутрішнім самовдосконаленням особистості, яке базується на стабільних цінностях та потребі самовдосконалення, що зумовлює конкретизацію компонентно-структурної